

VELISEN LUONTOA JA HISTORIAA ESITTELEVÄ POLKU

Kädessäsi on menneen ajan Läänemaan suurimman kunnan, **Velisen**, luontoa ja historiaa esittelevän polun kuvaus. Polun kuvasi vuonna 1975 paikallinen kotiseudun tutkija ja **Sillaotsa Talumuseumin (Sillaotsan talomuseo)** perustaja **Aleksei Parnabas**. Polku on julkaistu Ühistöö-lehdessä. Vuonna 1986 Jaan Eilart kuvasi polun kirjassaan “Looduse õpperajad”. Painettuna esitteenä se ilmestyi 1988 Jüri Kusminin ja Kalevi Tihkanin täydennyksin. Tämä kuvaus on neljäs polun kuvaus, jota ovat täydentäneet Tiit Petersoo, Silver Loit ja Jüri ja Jürgen Kusmin. Entisen Velisen kunnan alueesta ilmestynyt kuvaus selvittää jopa 36 kohtaa. Polun kuvaus on julkaistu Velisen kotisivulla www.velise.ee

Polku on noin 70 km pitkä ja muodostaa kaksi Veliseltä alkavaa reittiä. Sieltä voi lähteä halunsa mukaan joko pidemmälle tai lyhyemmälle kierrokselle. Ensimmäinen 38 kilometriä pitkä (kohdat 1-19) vie Veliseltä Valguun, Vana Nurtuun ja sieltä Nurtun Jämedan kautta takaisin lähtöpaikalle. Toinen (35 km pitkä) Veliseltä Velisemõisan, Palasen, Päärdun, Konoveren ja Sulun kylien kautta takaisin Veliselle. Polku suositellaan kuljettavaksi polkupyörällä. Niin voi paremmin nauttia Kasari-joen sivujokien yläjuoksuilla kauniista luonnosta.

KAUNIITA HETKIÄ LUONNON HELMASSA, HYVÄ MATKAAJA!

1. Velisen kylä – entinen kunnan keskus syntyi 1800-luvun jälkipuoliskolla. Kylässä oli koulurakennus (1884), ortodoksinen Apostoliku Õigeusu Kirik (1889), kunnantalo (1894), 2-3 kauppaa, lääkepuoti, leipuri, suutari ja räättäli. Nykyisin on kylässä seuraintalo, Velise Seltsimaja (entinen koulu), postikonttori (pappilassa) ja kirkko.

Erityisesti kannattaa huomioida **vuoden 1905 tapahtumien** paikat. Velise muotoutui vuoden 1905 syksyllä Läänemaan vallankumouksellisen liikkeen keskuksiksi ja muodostettiin vallankumouksen hallitus - Velise vabariik. Kansannousun johtajina olivat pitäjänkoulun opettaja Ivan Paulus, Päärdusta Pipra-talosta **Mihkel Aitsam** ja Nurtusta kauppias Jüri Oviir.

1.12.1905 piti Velisellä innostavan puheen nuori **Friedebert Mihkelson (Tuglas)**. Tapahtumat kärjistyivät 14.-17. joulukuuta kun Tallinnasta tulleiden aseistetettujen työläisten innostamina poltettiin ympäristössä 12 kartanorakennusta. Majataloja ja valtion viinakauppoja suljettiin. Kansannousun johto oli paikallisen pitäjänkoulun tiloissa (nykyinen Velise Seltsimaja).

19. joulukuuta saapui Haapsalusta paikalle tsaarin armeijan kasakoista ja ympäristön aseistetuista kartanon isännistä muodostettu rankaisujoukko (“mustsajalised”). Rankaisujoukon onnistui huomaamatta piirittää koulutalo ja avata läheltä tuli rakennuksessa olleita talonpoikia kohti. Vallankumoukselliset eivät pystyneet vastaamaan odottamatta hyökänneelle ja aseistetulle rankaisujoukko ja niin peräännyttiin koulutalon takaisten korkeiden jokipenkereiden suojaan. Tulitaistelussa kuoli viisi ja haavoittui kahdeksan miestä. Kansannousun johtajat selvisivät hengissä.

13. tammikuuta 1906 saapui Veliselle kenraali Bezobrasovin rankaisuryhmä, joka järjesti kunnantalon edessä hirveän verilöylyn piesten kuntalaisten silmien alla puolikuolleeksi 14 miestä. Kuolemaan tuomittiin ja ammuttiin neljä “syyllistä”. Rangaistukseksi poltettiin painijakuuluisuuden **Georg Lurichin** serkun Hans Lurichin Kalase-talo Velisellä, Jüri Oviirin kauppa Nurtussa, Pipra Päärdussa, Niglase Kirnan kylästä ja Kirna saunan aitta. Pystytettiin 1936 Veliselle Rahvaraamatukogu Seltsin järjestämän keräyksen varoin muistokivi kaatuneille. Monumentti sijaitsee Eesti Apostliku Õigeusu Velise Ristija Johhannese-kirkon edessä olevalla aukiolla. 1976 ja 2005 sijoitettiin muistotaulut entisen pitäjänkoulun seinälle. Nämä tapahtumat ja vigalalaisen talonpojan Bernhard Laipmanin traaginen kohtalo olivat pohjaksi Mark Soosaaren elokuvaan “**Jõulud Vigalas**”. Näistä tapahtumista ja Velisen urheista voimamiehistä kertoo Ludvig Mein romaani “Tagaetav”.

2. Valgun suunnassa Sulun tien risteyksessä sijaitsee entinen Tahka kõrts- rakennus. Siinä majatalossa, joka oli kuuluisa kauempanakin ympäristössä, tapahtui samanlaisia yhteenottoja, voimankoitoksia, tappeluja ja riitoja, jotka ovat tuttuja “Tõe ja õiguse”-kirjan sivuilta. Majatalo lopetti toimintansa vuonna 1910.

3. Kaksi kilometriä Valguun päin on, Aasa-talon kohdalla joen toisella puolella oli tiilitehdas- Lossi kivitönk. 1800-luvun lopulla siellä valmistettiin uuni- ja lattiatilien lisäksi vielä viemäriputkia. Samalla kohdalla joessa on 4m syvä Neitsihaud. Legendan mukaan olisi joskus neljä neitoa ajanut vankkureilla sinne ja hukkunut.

4. Vasemmalla maantien ääressä sijaitsee Veskin kylän Mäe- talo. Täällä syntyi 5. heinäkuuta vuonna 1894 eräs huomattavimpia eestiläisiä teatterimiehiä - Ants Lauter (Neuvostoliiton kansantaiteilija).Jo hänen isänsä Mihkel Lauter (1847-1918) oli toimekas talollinen. Näyttelijänlahjansa oli Ants kuulemma perinyt äidiltään Mai Lauterilta (1851-1941). Ennen Antsia perheessä oli jopa neljä lasta.

Kaikki Mäen pojat saivat omaan aikaansa nähden hyvän koulutuksen. Jüri opiskeli Pietarissa proviisoriksi ja harjoitti ammattia Harjumaalla Juurussa ja myöhemmin Pärnun puolessa Kallissa.

Veli Mihkel opetti Päärden, Velisen ja Valgun kunnankoulujen lapsia, siirtyen isänsä kuoleman jälkeen Mäen talon isännäksi. Mihkel oli esikuvallinen viljelijä ja erinomainen yhdistyselämän vetäjä kunnassa. Talon isännöinti katkesi vuonna 1941 kesäkuussa, kun Mihkel ja tämän vaimo Triinu kyyditettiin Siperiaan.

Gustav-veli oli työskennellyt kunnankirjurina Sauella ja ohjannut samanaikaisesti näyttelijäryhmää. Ryhmässä näytteli myös nuorempi veli Ants. 20-luvulla estoonialaiset huomasivat Antsin näyttelijänlahjat ja niin hänen kohtalokseen tuli teatteri. Gustav muutti 1931 Massuun, taas kunnan kirjuriksi. Yhteisöelämän edistäjänä ehti hän perustaa Hanila Haritusseltsin, johtaa pasuuna orkesteria. Ennen talvea 1941 tuli Gustav tyhjäksi jääneeseen kotitaloon. Myös täällä muistetaan hänet hyvänä kuoron johtajana ja yhteisöelämän kehittäjänä, kenelle hengellinen elämä ei ollut vieras Nykyisin Mäen talon rakennukset eivät enää ole pystyssä.

5. Vähän koilliseen päin tien vasemmalla puolella on seudun korkein kohta – Vanakupja Mägi (korkeus merenpinnasta 30 m). Täältä avautuu kaunis näkymä ympäristöön, erityisesti idän ja kaakon suuntaan. Perimätiedon mukaan tässä on ollut rutonajan hautausmaa.. Mäen juurella on Tõnsu- talo, jossa vuonna 1912 Veski- kylän miehet aloittivat kunnan ensimmäinen voitehtaan ja vuonna 1914 ottivat käyttöön ensimmäisen höyrytoimisen viljanerottelijan Ruston-Bruktor. Mäen ilmettä ei paranna Valgun sohvoosin ajalla sinne rakennettu rehusiilo.

6. Kahden kilometrin päässä on seudun nykyinen keskus – **Valgu**. Ensimmäiseksi silmä sattuu korkeiden puiston puiden väliin jäävään valkeaan kartanorakennukseen. Vuodesta 1941 alkaen on rakennusta yhtäjaksoisesti käytetty koulurakennuksena. Kartanon päärakennuksen Velisen miehet polttivat vuonna 1905 ensimmäisenä Läänemaalla (14.12.), myöhemmin se pakkorakennutettiin kuntalaisilla uudelleen. Tuolloin jätettiin pois esifasaadin pylväsportaikko. Koulurakennusta ympäröi 7,5 ha suuruinen puisto, jossa kiinnostavimmat ovat jättiläismäiset lehtikuuset. Puiston lähellä on entisen Valgun sohvoosin keskusta. Vuoden 1987 syksyksi valmistuivat hiukan herraskartanoa muistuttava klubi ja sen kanssa samaan kompleksiin kuuluva konttorirakennus (arkkitehti Vilen Künnapuu). Vuonna 1961 kolhoosista muodostetun Sovhoosin kokonaispinta-ala oli 9310 ha, josta viljelykelpoista maata oli 4205 ha. Täkäläisillä savisilla ja multaisilla mailla on maata viljelty jo muinaisaikaan. Valgu (Walkede) nimi mainitaan myös eräässä 1284 rajasopimuksessa.

7. Kilometri Raplaan päin, entisen koulun kohdalla näkyy Adavere lade (tunnetaan myös Koolitoa pagana) ja pääojan paljastuma. Ojassa paljastuu Rumban kerrostuma ja joessa Velisen kerrostuma. Paikka oli Kansainvälisen Geologiakongressin (1984) tutustumiskohtena.

8. Suomalaisten lentäjien muistomerkki. 16. elokuuta 1941 huonon sään vuoksi teki tässä hätälaskun suomalainen lentokone. Puolustusvoimien lentäjä Pentti Johannes Anttilan ja lentomekaanikko Anti Adolf Sairon kuolin- ja hautapaikan läheisyyteen pystytettiin 1997 muistomerkki. Sen suunnitteli ja teki tunnettu suomalainen kuvanveistäjä Heikki Häiväoja (myös suomen eurokolikoiden suunnittelija).

9. Muistomerkistä kahden kilometrin päässä Raplaan päin Märjamaan ja Raikkulan kuntien rajalla käännyimme oikealle metsään. Muutamana sadan metrin päässä tiestä on maamme suurimman jyräjän, majavan (Castor fiber) pato. 1800-luvun alkupuolella hävitettiin majava Eestistä kokonaan. Metsästyksen taustalla oli sen hyväkarvainen ja vahva nahka sekä majavien uloste, joka kansanuskomuksen mukaan on kaiken parantava ihmelääke. Lisäksi uskottiin, että majavannahkaisen hatun käyttäminen antaa kantajalleen lisää älykkyyttä. Majava istutettiin seudulle uudelleen Valkovenäjältä tuoduista yksilöistä vuonna 1957. Niiden lukumäärä kasvoi nopeasti ja nykyisi välillä suojeltu eläin on taas riistaeläin.

Sen ainutlaatuinen vesistöjen patoamisen taito ei ole sukupolvelta toiselle periytyvä taito vaan vaistonvaraista toimintaa majavalle. Majava ei kuitenkaan paisuta lampia huvin vuoksi. Kaikki syömiseksi ja rakentamiseksi tarvittavan puun majava uittaa padon yläpuoliselta kohonneen veden alueelta pesänsä luo. Pesän sisäänkäynti avautuu veteen niin, että asukkaat ovat suojassa epätoivotuilta vierailta.

Nyt palaamme takaisin Valguun ja käännyimme vasemmalle Nurtuun päin.

10. Koulutalon penkereestä 400 m etelään aukion toisella puolen pellon ja metsän rajalla on seudun suurin siirtolohkare – Liivasoo Hallkivi (ympärysmitta 16 m; korkeus 2,3 m). Vielä 50-60 vuotta sitten oli kivi Jõeäärse- talon navetan seinänä. Kiven tasaisella yläpinnalla kuivatettiin aurinkoisilla ilmoilla viljaa. Hallkivestä 300 m etelään pellon ja metsän rajalla ovat erikoisen malliset “sadulakivid” (satulakivet).

11. Jatkamme matkaa Nurtun suuntaan, kahden kilometrin päässä on Vana-Nurtun kylä. Maantien äärellä silmään osuu mahtava suojeltu tammi (ympärysmitta 3,8 m; korkeus 20 m). Tässä oli Velisen metsäkunnan keskus vuosina 1922-2000.

12. Kauempaa näkyvä korkeiden puiden ryhmä osoittautuu Vana-Nurtun puistoksi. Kiinnostavia ovat vanhat lehmuskäytävät ja lehtikuuset mutta erityisesti entisen Velisen metsäkunnan konttorirakennuksen edessä kasvava suojeltu iki-tammi (ympärysmitta 4 m; korkeus 20 m). Maantiestä 200 metrin päässä idässä metsän laidassa on kolmaskin huomion arvoinen puu - uhitammi. Palun risteyksestä Nurtun puoleen mentäessä ylitämme Mäe- talon kohdalla kulloisen Märjamaan ja Vigalan pitäjien rajan ja tulemme oikealla puolella sijaitsevan erikoisen Valgeraba-suon kohdalle. Aikoinaan suo oli satoisa karpaloiden ja puolukoiden kasvupaikka. Nimensä suo on saanut siinä runsaana kasvavasta suovillasta. Suo on Sarakasvien heimoon (Eriophorum) kuuluvan suovillan itäisimpiä esiintymiä.

13. Kun liikumme peltojen välissä eteenpäin vielä kilometrin, jää vasemmalle Päärni-oja. Siellä missä oja ja maantie kohtaavat on kaunis joenpenkereen tasanne kansan kielessä “Päärni nukk”. Jo ammuin tunnettiin se paikkana, jossa helluntai- ja juhannusaattoina pidettiin leikki- ja tanssijuhlia ja keinuttiin.

14. Juhlapaikasta 300 m etelään ylitämme Päärni-ojan ja maantie kulkee luonnonkauniin Nurtu-joen rantaa seuraten. Tihkanin bussipysäkin kohdalla joen toisella puolella ikikuusikosta tarkkasilmäinen kulkija löytää suuria hiilikuoppia. Ne ovat Vigalan kartanon hiilimiilujen paikat. Koska Vigalassa ei ole suuria metsiä, poltettiin tässä Nõlvan karjakartanon mailla hiiltä niin kartanon kuin myös kaupungin seppien käyttöön.

15. Puolitoista kilometriä etelään päin maantie tulee Pakan talon karjamaille, minkä merkiksi on tien vasemmallä puolella oleva mahtava mänty. Samasta paikasta tien oikealta puolelta löydämme rajakivenä käytettävän “ Vaeslapse kivi “ (orpolapsen kivi). Legenda kertoo, että hylätty orpo oli paennut ilkeän äitipuolen luota ja pysähtynyt kivellä levätäkseen. Äitipuolen sydän oli kuitenkin ollut kovempi kuin kivi, minkä pintaan jäi orvon jalanjälki.

16. Samalla kohdalla ojan toisella puolen oli aikoinaan Paka- talo, jonka paikkaa näyttää vieläkin korkea kuusi pellon pientareella. Talonpaikasta eteenpäin vasemmalla matalalla jokiniityllä on lähde – Paka rahaauk, josta on paljon kansanuskomuksia. Rahaauk-lähteestä vähän eteenpäin kohoaa kappelinmäki. Siinä on aikoinaan ollut katolinen Kärđun (Pyhän Gerdrudin) kappeli, joka Pohjansodan aikana hajotettiin. Perimätieto kertoo, että kappelin kello on heitetty jokihautaan. Kappelin lähellä on ollut hautausmaa.

17. Ylitettyämme Nurtu-joen jää oikealle puolelle suojeltu lehmus, joka tunnetaan myös Lebinase pärnana (ympärysmitta 3,1 m; korkeus yli 20 m) Lehmuksen kiinnostava haara kärsi 1967 ja hävisi 2002 myrskyissä. Puu on tunnettu uhri- tai lehtolehmuksena.

18. Enne jokea vasemmalle kääntyessä tulemme 500 m päästä paikkaan, jossa oli Nölvan kartanon lasitehdas (perustettu 1788). Sen päätuote oli peililasi. Vuonna 1818 lasitehtaan otti haltuunsa Eestin sen ajan suurin lasintuottaja C.T. Amelung. Lasitehdas toimi 38 vuotta ja lopetettiin vuonna 1826. Juuri ennen lasitehtaan paikkaa jää tien viereen oikealle Nölvan kylän Aasa-talo, josta on kotoisin maailmankuulu baktäreologi Jüri Väli (englantilaiselta nimeltään George Valley). Hän syntyi vuonna 1887, kävi Järvakandin ministeriön koulun ja jatkoi opintojaan edelleen USA:ssa Ohion ja Yalen yliopistoissa. Yalesta hän väitteli tohtoriksi baktäreologian alalta vuonna 1926. J. Väli työskenteli myöhemmin professorina Yalen ja Clevelandin yliopistoissa ja tutki pääosin kuinka hiilidioksidi vaikuttaa mikro-organismeihin.

19. Nurtu-joen korkealla penkereellä sijaitsi Vigalan kartanon Nölva- karjakartano. Suuret lehmukset ovat peräisin kartanon ajalta. Sillan vieressä joen penkalla olevat kivimuurit ovat Jämedan vesimyllyn jäännökset. Ennen Velise-Päärdu-maantietä on oikealla Nurtu-joen korkealla penkereellä Velise-kalmisto. Sen mullassa lepää useita seudun kulttuuripersoonia. Heidän joukossaan paras paikakunnan historian tuntija Aleksei Parnabas. Kalmistolta 300 m lounaaseen (maantien toisella puolen) seisoo Sopaaugu-talon pellonpientareella suuri katajien ympäröimä graniittinen siirtolohkare palauttamassa mieleen vuoden 1905 tapahtumia ja rankaisuryhmän surmaamia Velisen kylän poikia.

20. Kun olemme saapuneet Delta-talolle (rakensi Madis Liidenberg) kohdalle, käännyimme vasemmalle, Velise-Päärdu tielle. Kilometrin päässä kylän keskustasta on entinen Velisen kunnankoulun rakennus. Koulu aloitti täällä toimintansa vuonna 1842, toimittuaan ennen sitä kolme vuotta Velisen kartanossa. Tästä alkoi vuonna 1874 taidemaalari Ants Laikmaan ja hänen veljensä Bernhardin koulutie. Täällä on käynyt koulua myös Ants Lauter.

21. Ennen Velisen kartanoa, Oidrami- ja Terema- talojen kohdalla joen rannalla paljastuu taas Adavere lade, muodostaen tässä pienen "Ontikan".

22. Kilometri Tallinn-Pärnu maantielle päin sijaitsee kulloisen Velisen vasallinnoituksen piha – Velisen puisto. Kartanon viimeinen päärakennus poltettiin 15.12.1905. Rakennuksen jäännökset on aikojen saatossa kulkeutuneet muualle. Velisen kartano oli koko seudun suurimpia ja kauneimpia kartanoita. Vuoden 1858 väestölaskennan mukaan oli Velisen kartanossa 858, Valgun kartanossa 761, Pädun kartanossa 578 ja Nurtun kartanossa 461 asukasta. Pellon toisella puolen näkyy Aravere-kylän Männiku-Ado-talo, jonka yhdeksänlapsisesta perheestä on meidän tieteellisen kotiseudun tutkimuksen yksi perustajia, maantiedon maisteri Jaan Rumma (1887-1926), kotiseudun tuntemisen suursarjan "Eesti" ensimmäinen toimittaja ja Tarton yliopiston maantieteen osaston perustaneen prof. J.G. Granön apulainen.

23. Seitsemänsataa metriä maantietä eteenpäin tulee kääntyä oikealle, metsän sisään. Joen penkalla on paroni von Rosenthalin hautapaikan kappelin (rakennusvuosi 1824) jäännökset. Tästä lähdemme takaisin ja käännyimme ennen kartanon puistoa oikealle.

- 24.** Velisen korkeasuo. Sen syntyä selitetään kolmetuhatta vuotta vanhan Kaalin meteoriitin avulla. Lennart Meri kirjoittaa kirjassaan "Höbevalgem" legendasta, jonka mukaan tulihevonen lensi Ebaivere-mäen yli ja laskeutui länteen. Velise kõrgraban keskikohta jää täsmälleen Ebaivere-mäen ja Kaalin kraaterin väliselle viivalle. Suuremman osan pienestä suosta peittää köyhtynyt turvekerros. Suossa on kirjallisuuden mukaan järvimäinen pintakerros. Paikalliset ihmiset muistavat, että, kun 50-luvulla käsin kaivettiin kuivatusojia, niin oli turvekerroksen alta tullut esiin kokonaisia puiden tyviä. Myöhemmin kaivurin kanssa oja puhdistettaessa tunsikaivurin kuljettaja myös turvekerroksen alla esteitä. Nämä merkit voivat viitata suon syntymiseen Kaalin meteoriitin putoamisen yhteydessä.
- 25.** Korkeasuon (Kõrgraba) yli Palasen kylän läpi kulkiessa on tien vasemmalla puolella korkeampi selänne, jonka juurella talot sijaitsevat. Tästä alkaa lehtipuumetsäinen Seljamägi (maks. 23,5 m korkea). 8000 vuotta sitten tässä lainehti Antsüllus-järvi. Muinainen makeavesinen jätiläissuuri järvi sai nimensä siellä eläneen Ancyclus fluviatilis-kotilon mukaan.
- 26.** Jatkamme matkaa Päärduun. Heti Tallinna-Pärnu maantien toisella puolen on Päärduun kartano ja puisto. Barokkityylin kartanorakennus, jossa on toiminut myös Päärduun koulu, on ympäristön ainoa vuonna 1905 hävittämättä jäänyt kartano. Kartano jätettiin rauhaan, koska omistaja, eestiläistä sukujuurta, oli ollut ystävällisempi paikallisille ihmisille kuin muut vierasmaalaiset kartanonherrat.
- 27.** Ylitettyämme Velise-joen käännyimme vasemmalle kylän raitille. Suurelta tieltä 500 m sijaitsee Pipra- talo, jossa Venäjän Tsaarin ajan alussa oli postikonttori. (Pipra (Pipara) postijaam) 13.10.1876 syntyi siellä Mihkel Aitsam, Velise vabariigin yksi ideooijista. Myöhemmin enemmistöläisten mukaan mennyt vallankumouksellinen kaatui vuonna 1917 Virumaalla Püssin kartanon valloituksessa. Vanhan Pipra-talon paikalle pystytettiin 70-luvulla muistokivi.
- 28.** Puoli kilometriä pitkin joen oikeanpuolista rantaa eteenpäin tulemme Linnuste- talon luo. Tässä on oletettu sijainneen vanhan eestiläisen linnoituksen. Linnoituksen paikka on Mihkel Aitsamin (1877-1953) historiallisen romaanin "Hiislari tütar" yksi tapahtumapaikka. Talon kohdalla toisella puolen tietä 100 m päässä metsässä sijaitsee perimätiedon mukaan Ruotsin sotapäälliköiden hautapaikka.
- 29.** 300 m eteenpäin vasemmalle jää metsän reunaan Velisen kartanon viimeisen omistajan - von Maydellien suvun hautapaikka. Suojeltavaa kappelia restauroitiin osittain 2004-2005. Kappelin barokkityylisiä puuveistoin koristeltuja ovia säilytetään Hobuveskissä Lai kadulla Tallinnassa. Tästä eteenpäin matkaaja voi mennä suoraan Sillaotsa Talumuuseumi-museoon tai Kiilaspere-kylän läpi Konuvereen.
- 30.** Konuveren silta (Konoveren silta). Kuusiholvinen kivisilta rakennettiin Vigala.jokeen 1861. Näihin päiviin näyttävämpinä säilyneiden siltojen joukosta on Konuveren silta Viron vanhin. Postihevosille ja vankkureille rakennettu silta on niin tukeva, että vielä 2000-luvun viimeisinä vuosikymmeninä kantoi 40tn painavia kulkuneuvoja. Sillan kuvaa on käytetty Märjamaan kunnan vaakunassa. Uusi rautabetonisilta avattiin liikenteelle lokakuun 6. 1993. Paras näkymä arkkitehtuurimuistomeriksi tunnustetulle rakenteelle on juuri uudelta sillalta.
- 31.** Tästä käännyimme Suluun päin. Konuvere linnamägi on sillasta 0,7 km yläjuoksulle oikealla rannalla. Läänemaan itäisimmän linnoituksen piha on 60 m pitkä ja 25-30 m leveä. Noin 2000 m suuruisen linnoituksen idänpuoleinen osa on hiekanoton takia rikkoutunut. 0,3-0,7 m paksuisesta kulttuurikerrostumasta on löydetty neljän rakennuksen, todennäköisesti hirsiasumuksen osia ja alkeellisesta kiuasuunista tai tulipesästä peräisin olevia suuria palaneita kiviä. Viimeiset kaivaukset teki Evald Tõnnison 1971-1973. Löydetyn materiaalin perusteella on linnoitusta käytetty X-XI-tuhannella. Alueelta on löydetty pari kiviaikaista esinettä.

32. Opettaja ja harrastusarkeologi Jaan Jung on teoksessaan “Muinasaja teadus eestlaste maal”, kolmas painos Märjamaan pitäjän osassa maininnut “ luostarinpaikka Sulun karjakartanon pellolla joen penkereellä, mitä Kihun munkkien kappeliksi kutsutaan”. Kansanmuistissa tähän päivään elävän perimätiedon mukaan on ollut kappelin ja sen lähellä olleen puutarhan luona ihmisiä kuin mehiläisiä. Joen yli kappeliin on vienyt hirsisilta. Kappeli on kuulemma hävinnyt sata vuotta sitten sotien aikana, kun puolalaiset olivat piirittäneet kappelia ja munkit olivat vierittäneet kirkontornista rappuja pitkin kiviä piirittäjien niskaan. Kun puolalaisille muuten eivät pärjänneet, olivat he sytyttäneet kirkon ja siitä asti on kirkko ollut raunioina. Todennäköisesti on Kihun “luostarin” eli “ munkkien kappelin” raunioiden kohdalla ollut keskiaikainen kyläkappeli. Ennen reformaation tapahtumia ja jossain määrin myöhemminkin rakennettiin kyläkappeleita pitjäkirkkojen (kihelkonnakirik) apukirkoiksi koko Liivinmaalla. 1984 rakennettiin pyhän rakennuksen paikalle kellari.

33. Sulu-Mõisa -talo, paksuine kalkkikivimuurineen isännäntalo rakennettiin todennäköisesti samanaikaisesti Haimren Sulun karjakartanon kanssa 1800. 1913 osti Jõri Tamberg sen maineen. Nyt on tässä käsityöpaja, jossa voi 2005 rakennetussa keramiikakauunissa polttaa savea. Samoin toimivat säästävän remontoinnin ja käsityökurssit. Mõisa-talon pihalla on polun kulkijalla mahdollisuus nähdä ja saada virkistystä yhdestä Vigala.joen erikoisuudesta - arteesisesta kaivosta. Konuverestä lähtien on niitä enemmän kuin kymmenen talon pihassa. Niistä johtuen jäätyy joki vain erittäin kylminä talvina.

34. Sulu kartanon tiilitehtaan (Tõngi tellisetehas) osti Jüri Tiits 1921. Huonoilla kasvumaillole olevaa taloa auttoi pysymään pystyssä tiilten polttaminen. 1929 tehtiin kaksi uunillista (75 000 kpl) tiiliä. Näitä myytiin neljä-viisi vuotta. Huonot tiet valmistuspaikalle ja talouskriisi. Saadulla rahalla maksettiin velkoja, ja pidettiin valmiuksia yllä. Venäjällä puutarhanhoitoa harjoitellut Jüri päätti alkaa perustamaan kauppapuutarhaa. Saviselle maalle, mikä sopi oivallisesti tiilien tekemiseen piti alkaa kuljettaa multaa. Ennen vuoden 1940 kylmää talvea ehti osa puista myyntiin ja Tõngi puukool tuli tunnetuksi ja sai useita kunniakirjoja.

35. Kun liikkuu Haimre-Velise maantietä pitkin sillalle, avautuu näkymä Sulun metsänvartijan, Eesti Looduskaitse Seltsin kunniajäsenen Jaan Limbergin (1885-1978) kotipaikalle. Talon ja tien välille jää tänään raunioitunut paperitehdas, joka toimi 1717-1795. Enemmän Sulun Paperitehtaasta on mahdollista lukea Piret Juhanin tutkimustyöstä osoitteesta www.velise.ee .

36. Poistuttuaan 1390 ensimmäistä kertaa mainitusta Sulun (Sulgel) kylästä ja kun on kulkenut paikkakunnan nuorimman Käriselja (1881 Kerrisõlla) kylän läpi, tulee Veski (1649) kylään. Kaukaa näkyvät Aleksei ja Mai Parnabasin rakentaman Sillaotsa-talon puistokäytävät, puutarha ja alppiruusu puutarha. Sillaotsa talumuuseumissa saamme perinpojaisen katselmuksen paikkakunnan kulttuurista, erityisesti maatalokulttuurista ja maanviljelyksen edistymisestä.

Paikka sopii hyvin pitkän ja sisältörikkaan matkan jälkeen tulilla istumiseksi ja repun avaamiseksi